

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.1:336.005

С.В. МИХАЙЛЕНКО,
д.е.н., професор, Європейський університет

Сутність та структура фінансового потенціалу регіону

У статті досліджено та проведено теоретичне узагальнення сучасних підходів до розуміння сутності економічної категорії «фінансовий потенціал регіону». Запропоновано авторське бачення поняття «фінансовий потенціал регіону» та його структури, виділено основні змістові характеристики.

Ключові слова: потенціал, фінансовий потенціал регіону, горизонтальна та вертикальна структура, фінансові ресурси.

В статье исследовано и проведено теоретическое обобщение современных подходов к пониманию сути экономической категории «финансовый потенциал региона». Предложено авторское видение понятия «финансовый потенциал региона» и его структуры, выделены основные характеристики данного понятия.

Ключевые слова: потенциал, финансовый потенциал региона, горизонтальная и вертикальная структура, финансовые ресурсы.

The paper investigated and a theoretical generalization of modern approaches to the understanding of the economic category of «financial potential of region.» The author's vision of the concept of «financial potential of region» and its structure, and the main characteristics of the concept.

Keywords: potential, financial potential of region, the horizontal and vertical structure, financial resources.

Постановка проблеми. В умовах активізації глобалізаційних процесів та фінансової нестабільності посилюється

роль регіональних фінансів, оскільки, виступаючи основним інструментом реалізації регіональної соціально-економічної політики, фінанси регіону покликані сприяти розвитку виробництва, зростанню зайнятості населення, залученню інвестицій в економіку тощо. Однією з базових характеристик економіки регіону є її фінансовий потенціал. Однак неоднозначність тлумачення даної категорії зумовлює необхідність визначення його економічної сутності, складових і ролі в реалізації соціально-економічної політики регіону та забезпеченні умов ефективного розвитку адміністративно-територіальних формувань.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Дослідженню різних аспектів фінансового потенціалу регіонів присвячені праці В.Г. Боронос, Д.В. Ванькович, О.Д. Василика, О.Б. Ватченка, Г.В. Возняк, І.І. Гринашук, Н.Б. Демчишак, К.В. Іо-ненко, М.А. Козоріз, М.І. Крупки, М.І. Кульчицького, О.М. Любченко, Ю.В. Пасічника, С.С. Шумської, С.І. Юрія та інших.

Проте, незважаючи на широкий спектр доробок у цьому напрямі, не применшуючи вагомості й значущості внеску вчених, й досі не існує єдиного підходу до трактування економічного змісту поняття «фінансовий потенціал регіону», визначення його структури, кількісної та якісної оцінки.

Метою статті є з'ясування та узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності фінансового потенціалу регіону та його структури.

Виклад основного матеріалу. Термін «потенціал» походить від латинського слова *potentia*, що в перекладі означає «потужність, сила» [1, с. 656]. В енциклопедичних ви-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

даннях економічна категорія «потенціал» трактується або як наявні [2, с. 755; 3, с. 13], або як приховані [4, с. 341] можливості, що, з нашого погляду, є дещо вузьким підходом та не повністю розкриває сутність цього поняття.

У найбільш загальному розумінні «потенціал» розглядається як «засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якого – небудь завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області» [5, с. 134]. Таким чином, у фінансовій науці, як стверджують вчені Інституту регіональних досліджень НАН України М.А. Козоріз і Г.В. Возняк, існує декілька підходів до розуміння суті поняття «потенціал»: або як сукупності ресурсів та факторів, або як сукупності можливостей [6, с. 50].

На переконання О.Б. Ватченко, «потенціал використовують не тільки для оцінювання окремих властивостей об'єкта дослідження, а й для оцінювання сукупності його властивостей. Особливістю поняття «потенціал» є те, що його вимір складається з ряду як чисельних (доволі точних), так і порівняльних (прогнозних) вербальних оцінок. Потенціал поєднує в собі як просторові, так і часові характеристики» [7, с. 28]. Такий підхід дозволяє розглядати економічну категорію «потенціал» як таку, що має динамічний і системний характер, а також відмітити абстрактний аспект цієї категорії.

В економічному словнику Б.А. Райзберга надано визначення категорії «економічний потенціал», під яким розуміється «сукупна здатність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію та товари, надавати послуги, забезпечувати запиту населення, суспільні потреби, розвиток виробництва і споживання» [8, с. 134]. Автор також зазначає, що економічний потенціал країни визначається її природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим та науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством [8, с. 134], тобто такі можливості дають усі наявні та приховані ресурси країни. До того ж у загальній теорії виробництва всі наявні та приховані ресурси країни поділяються на такі групи: фінансові, матеріальні, трудові, природні, інформаційні [9, с. 35]. На переконання авторів монографії «Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України» «економічний потенціал як агреговане поняття охоплює такі основні складові частини (потенціали): інвестиційний, фінансовий, виробничий, трудоворесурсний, науково-інноваційний» [10, с. 13].

Вивчення природи поняття «потенціал» та «економічний потенціал» дозволяє визначитися з такою категорією, як «фінансовий потенціал», що безпосередньо стосується фінансового забезпечення функціонування будь-якого територіального формування.

Аналіз публікацій з проблем «фінансового потенціалу» свідчить, що більшість підходів до вивчення поняття «фінансовий потенціал» базуються на ресурсній теорії. При цьому фінансовий потенціал розглядається як загальний обсяг фі-

нансових ресурсів, що утворюються за рахунок усіх джерел у межах певної адміністративно-територіальної одиниці [11, с. 444]; як наявність і збалансованість коштів за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел фізичних чи юридичних осіб [3, с. 390] або як поєднання наявних фінансових ресурсів та їх резервів [12, с. 67]. На нашу думку, наведені трактування не відображають сукупності всіх фінансових ресурсів та факторів, а також сукупності можливостей, які можуть бути використані для характеристики змісту економічної категорії «фінансовий потенціал».

З погляду ресурсної концепції значно розширене трактування категорії «фінансовий потенціал» надає С.С. Шумська. Науковець пропонує розглядати фінансовий потенціал як сукупність фінансових ресурсів усіх видів (наявні, потенційні) і мобілізованих з різних джерел (внутрішні, зовнішні), а для оцінювання фінансових можливостей економічних суб'єктів та для оцінювання їхнього фінансового потенціалу передбачає врахування часового періоду забезпечення фінансовими ресурсами [13, с. 59].

Однак, на наш погляд, ресурсна концепція економічної категорії «фінансовий потенціал» не зовсім відповідає сутності базового поняття «потенціал», оскільки передбачає трактування фінансового потенціалу лише як сукупності фінансових ресурсів і джерел їх формування. За такого підходу фактично відбувається ототожнення понять «фінансовий потенціал» і «фінансові ресурси». Проте між ними існує як взаємозв'язок, так і суттєві відмінності.

Прихильники системного підходу розглядають фінансовий потенціал не лише з позиції ресурсної складової, а й враховуючи можливості ефективного використання фінансових ресурсів. Так, обґрунтовуючи сутність фінансового потенціалу, країни деякі дослідники розглядають його як здатність фінансової системи до залучення та ефективного використання фінансових ресурсів із метою забезпечення сталого економічного зростання [14, с. 144]. У цьому визначенні простежується системний підхід до розуміння фінансового потенціалу не лише з позиції його ресурсної складової, а й враховуючи реальні можливості щодо ефективного використання цих ресурсів.

Найбільш поширеним є розуміння фінансового потенціалу як обсягу наявних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу [11; 13]. Тобто мова йде про те, що фінансовий потенціал відображає не тільки фінансові ресурси, які одразу можна оцінити, а й ті, які обслуговують тіньову економіку, або грошові кошти, які перебувають в іммобілізованому стані і не можуть вважатись фінансовими ресурсами [6, с. 51]. Однак фінансовий потенціал є динамічною категорією, тому обмеження його лише «обсягом наявних фінансових ресурсів» є дискусійним, оскільки «обсяг» вказує на фіксовану кількість ресурсу в певний час, тобто є статичним.

Науковці Львівського національного університету надають ще більш повніше розуміння цього поняття, за яким фінансовий потенціал країни – «це фінансові можливості економіки, що визначається сукупним обсягом фінансових ресурсів усіх ланок фінансової системи та ефективністю їх використання» [10, с. 24]. Переваги цього тлумачення полягають у поєднанні кількісного та якісного підходів у концепції фінансового потенціалу (системний підхід); виділенні горизонтальної та вертикальної структури потенціалу; акцентованні уваги на можливостях, оскільки наявність потенціалу ще не означає його реалізацію.

Найбільш повним з позиції функціонування фінансового потенціалу регіону є підхід, відповідно до якого фінансовий потенціал являє собою органічне поєднання наявних фінансових ресурсів та можливостей їх залучення і використання в межах певної адміністративно-територіальної одиниці [15].

Слушним є розуміння фінансового потенціалу у авторів монографії «Фінансовий потенціал саморозвитку регіону», які пропонують його розуміти як: можливість фінансових ресурсів забезпечувати економічну діяльність; сукупність фінансових ресурсів; ефект розвитку при максимальному використанні фінансових ресурсів [16]. Отже, у своєму розумінні фінансового потенціалу регіону науковці наголошують на одночасному поєднанні одразу декількох підходів: ресурсного; з позиції здатності; екстремуму – максимуму використання. Однак зауважимо, що фінансовий потенціал відображає саме гіпотетично доступний обсяг фінансових ресурсів, оскільки такий обсяг ніколи не буде мобілізовано.

Підсумовуючи думки науковців, надамо своє трактування фінансового потенціалу регіону. Фінансовий потенціал регіону – це фінансові можливості відповідної території, що визначаються сукупним обсягом фактично акумульованих, незадіяних і потенційних фінансових ресурсів усіх структурних елементів регіону та ефективністю їх використання з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку адміністративно-територіального формування.

Наведене авторське тлумачення має низку принципів уточнень, а саме:

- воно є системним, оскільки ґрунтується на поєднанні кількісної (сукупність фінансових ресурсів) та якісної (можливість, здатність використання цих ресурсів) теорій фінансового потенціалу;
- стосується фінансового потенціалу на всіх рівнях регіону (область, район, місто, селище, село), а також у розрізі основних суб'єктів економічних відносин, тому що передбачає виділення вертикальної та горизонтальної структури потенціалу, які мають свою специфіку;
- чільне місце має слово «можливість», оскільки наявність фінансового потенціалу ще не означає його реалізацію;
- врахування у складі ресурсної складової не тільки фактично акумульованих, а й майбутніх фінансових ресурсів, оскільки наявність інформації про реальні та потенційні фінансові ресурси є запорукою для здійснення достовірного процесу фінансового планування;

– дає можливість здійснення в розрізі елементів адміністративно-територіальних формувань математичної оцінки фінансового потенціалу.

У процесі визначення структури фінансового потенціалу регіону дискусійною є проблема з'ясування складу його структурних компонентів. За нашою думкою, для з'ясування елементів фінансового потенціалу регіону слід звернутися до змісту «фінансова система» та її ланки.

На думку переважної більшості дослідників, фінансова система охоплює державні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок, міжнародні фінанси [17, 18]. Певні розбіжності полягають у відокремленні місцевих фінансів [19, с. 79; 20, с. 182] від державних, а також включенні до фінансової системи фінансів домогосподарств. Так, науковці Львівського університету пропонують таку структуру фінансової системи для з'ясування фінансового потенціалу держави [10, с. 26]:

- централізовані фінанси;
 - децентралізовані фінанси, до яких належать фінанси суб'єктів господарювання та фінанси домогосподарств;
 - фінансова інфраструктура, що включає фінансовий ринок і систему органів управління фінансами;
 - міжнародні фінанси, що відображають грошові потоки між державами.
- С. Шумська до структурних компонентів для розгляду фінансового потенціалу держави відносить такі [13, с. 60–61]:
- фінанси держави, де виділяє зведений бюджет, позабюджетні фонди, залучені на внутрішньому та світовому ринках ресурсів, золотовалютні резерви НБУ;
 - фінанси підприємств, які містять власні, позичені та залучені кошти;
 - фінансові ресурси населення – доходи, заощадження та кредити банківської системи;
 - ресурси фінансового та страхового ринка.

Для структурної оцінки фінансового потенціалу регіону та визначення його рівнів дослідник О. Любченко пропонує використовувати систему показників за блоками [21, с. 9]:

- блок виробничих показників;
- блок соціальних показників;
- блок фінансових показників.

До того ж науковці зазначають, що структуру фінансового потенціалу варто розглядати не тільки у вертикальному, а й в горизонтальному розрізі. За думкою професора М.І. Крупки, вертикальна структура передбачає відокремлення таких складових фінансового потенціалу [10, с. 26]:

- макрорівень – потенціал усієї економіки;
- мезорівень – потенціал регіону, галузей економіки;
- мікрорівень – потенціал окремих підприємств, домогосподарств.

Однак ми вважаємо, що таке виокремлення складових дещо звужує вертикальну складову фінансового потенціалу,

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

оскільки поза увагою залишається фінансовий потенціал первинних суб'єктів місцевого самоврядування – територіальної громади села, селища, міста, які є основними носіями функцій та повноважень базової ланки органів місцевого самоврядування.

Горизонтальна структура фінансового потенціалу має включати певні елементи залежно від структури фінансової системи.

Слід також зазначити, що більшість авторів розподіляють фінансовий потенціал за учасниками, тобто на фінансові потенціали, що формуються державою, господарськими суб'єктами та домогосподарствами [6, 12, 13, 22, 23], з конкретизацією суб'єктів господарювання залежно від предмета дослідження та додаванням ряду специфічних суб'єктів, таких як фінансово-кредитні установи і організації, страхові організації, зовнішні організації тощо.

Науковець Р. Прокопенко пропонує розуміти структуру фінансового потенціалу регіону як сукупність фінансових потенціалів усіх розташованих на його території господарюючих суб'єктів – фірм, домогосподарств, державних і місцевих органів управління [24]. Однак у цьому випадку існує висока вірогідність подвійного підрахунку його елементів. Крім того, поза увагою автора залишилися фінансово-кредитні установи регіону та іноземний капітал у вигляді іноземних інвестицій у економіку регіону.

За К.В. Іоненко структуру фінансового потенціалу регіону слід розглядати у розрізі трьох взаємопов'язаних компонентів – бюджетного, інвестиційного та ощадного потенціалів [15]. При цьому бюджетний потенціал формують податкові і неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та надходження до цільових фондів. Складовими інвестиційного потенціалу суб'єктів господарювання є сукупний чистий прибуток нефінансових підприємств та організацій регіону, а також кошти фінансово-кредитних установ, що вкладені в реальний сектор економіки регіону. Заощадження населення характеризують можливість формування довгострокових фінансових ресурсів [15]. Існують також інші підходи до структурування елементів фінансового потенціалу, приміром, за джерелами: за рахунок природних ресурсів, унаслідок діяльності фінансових інститутів певної території, наявності певного майна у юридичних осіб, накопичений фінансовий потенціал населення.

За нашою думкою, фінансовий потенціал регіону слід розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, які складають єдину систему та отримують певні можливості для цілеспрямованого розвитку. До складу таких елементів слід віднести: наявні і потенційні ресурси (матеріальні, трудові, фінансові, нормативні, інформаційні), які можуть бути ефективно використані; наявність апарату управління, його повноваження та компетенції, а також його здібності, знання та досвід у відповідній сфері. Структурну основу фінансового потенціалу регіону складають саме суб'єкти – місцеві органи влади, підприємства, кредитно-фінансові організації, до-

могосподарства та зовнішні організації, які вступають у функціональні взаємовідносини (бюджетні, інвестиційні, ощадні), що проявляються і реалізуються шляхом використання різних фондів та джерел фінансових ресурсів.

Виходячи з нашого розуміння поняття «фінансовий потенціал регіону» горизонтальна структура фінансового потенціалу регіону включає такі складові:

- фінансовий потенціал місцевих органів влади, де провідне місце посідає місцевий бюджет (бюджетний потенціал);
- фінансовий потенціал суб'єктів господарювання;
- фінансовий потенціал домогосподарств (ощадний потенціал);
- фінансовий потенціал суб'єктів фінансово-кредитної інфраструктури (кредитний потенціал);
- фінансовий потенціал зовнішнього співробітництва (інвестиційний потенціал).

Бюджетний потенціал регіону включає податкові та неподаткові надходження даної території, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти. Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання – це власні, запозичені та залучені кошти підприємств, установ та організацій даного регіону. Фінансовий потенціал домогосподарств – це доходи населення та накопичені ними заощадження, а також інші отримані ними кошти.

Потенціал фінансово-кредитних установ включає статутний капітал, позичені та залучені кошти. Фінансовий потенціал зовнішнього співробітництва (іноземні фінансові ресурси) – це прями та портфельні інвестиції в економіку регіону, трансферти місцевим бюджетам із зовнішніх джерел, інші зовнішні фінансові ресурси (транші, спонсорська допомога, кошти за міжнародними програмами тощо).

Висновки

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що фінансовий потенціал регіону – це досить складна економічна категорія. Втім саме фінансовий потенціал дозволяє оцінити наявні, приховані та потенційні фінансові можливості, які можуть бути використані для соціально-економічного зростання як окремого адміністративно-територіального формування, так і країни в цілому. Дослідження фінансового потенціалу на рівні регіону дає можливість визначитись з дефініцією «фінансовий потенціал регіону», його структурою, яка поєднує об'єктивні та суб'єктивні компоненти, які відображають сукупність наявних, прихованих, тимчасово невикористаних і перспективних резервів досягнення головної мети – соціально-економічного розвитку регіону.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на обґрунтування механізму комплексного оцінювання фінансового потенціалу регіону для підвищення ефективності його використання.

Список використаних джерел

1. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.

2. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л.О. Пустовіт та ін.]. – К.: Довіра, 2002. – 1018 с.
3. Економічна енциклопедія / [за заг. ред. С.В. Мочерного]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – Т. 3. – 952 с.
4. Сліпушко О. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / Оксана Сліпушко. – К.: Криниця, 1999. – 507 с.
5. Абалкин Л.И. Диалектика социалистической экономики / Л.И. Абалкин. – М.: Экономист, 1981. – 244 с.
6. Козоріз М.А., Возняк Г.В. Фінансовий потенціал регіону: економічна сутність та структура / М.А. Козоріз, Г.В. Возняк // Економічні науки. – Серія «Облік і фінанси». – Вип. 8 (29). – Ч. 3. – 2011. – С. 48–56.
7. Ватченко О.Б. Науково-методичні засади соціально-економічного розвитку потенціалу регіону: аспекти якості життя: монографія / О.Б. Ватченко; Дніпропетр. держ. фін. акад. – Д.: ДДФА, 2010. – 116 с.
8. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / [сост. ред. и предисл. Б.А. Райзберга]. – [2-е изд., испр.]. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
9. Економічна теорія: Макро- і мікроекономіка / За ред. З.Г. Ватаманюка, С.М. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2003. – 606 с.
10. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України: монографія / М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, Н.Б. Демчишак, М.І. Кульчицький. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 404 с.
11. Фінансово-економічний словник / Упоряд.: А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
12. Гринашук І.І. Фінансовий потенціал адміністративно-територіальної одиниці: сутність, проблеми розвитку та оцінювання / І.І. Гринашук // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – №26. – С. 66–72.
13. Шумська С.С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки / С.С. Шумська // Фінанси України. – 2007. – №5. – С. 55–64.
14. Чуницька І.І. Теоретичні аспекти визначення сутності фінансового потенціалу держави / І.І. Чуницька // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика економіки підприємництва». – Алушта, 2007. – С. 144–145.
15. Іоненко К.В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Іоненко К.В.; Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2007. – 20 с.
16. Финансовый потенциал саморазвития региона [Текст] / Под ред. Н.И. Климовой. – Уфа: Гилем, 2005. – 238 с.
17. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. – К.: НІОС, 2001. – 416 с.
18. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
19. Ганевич Є.М., Михайленко С.В. Фінанси. Фінансова система України: Навчально-методичний посібник. – Одеса: Пальміра, 2012. – 454 с.
20. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник, 4-те вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 312 с.
21. Любченко О.М. Оцінка фінансово-інвестиційного потенціалу регіонів України як невід'ємний елемент розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіонів / О.М. Любченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №3. – С. 8–13.
22. Козоріз М. А. Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону / М. Козоріз, І. Сторонянська // Економіст. – 2011. – №5. – С. 24–27.
23. Боронос В.Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці: методологія і практика управління: дис... доктора економічних наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Боронос Вікторія Георгіївна. – Суми. – 2012. – 425 с.
24. Прокопенко Р. А. Оценка и направления развития финансового потенциала региона: автореферат дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.10, 08.00.05 / Р. А. Прокопенко // Волгоград. – 2008. – 27 с.